

Ярослав МАРЧЕНКО

*кандидат історичних наук, доцент
полковник*

Збройних сил України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9569-6324>

e-mail: ymarchenko8@gmail.com

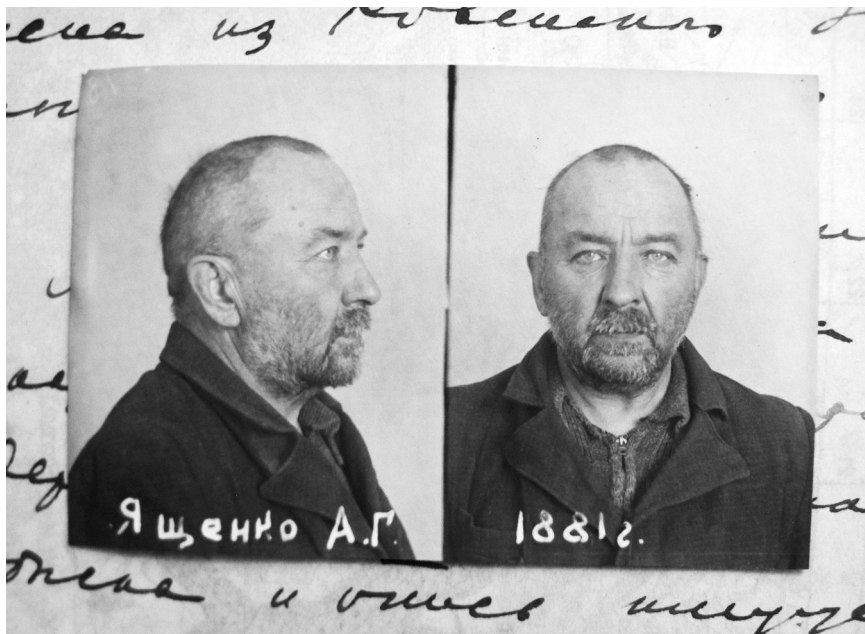
**ОЛЕКСАНДР ЯЩЕНКО:
ТРАГІЧНА ДОЛЯ ПІДПОЛКОВНИКА
АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Розглянуто військову і громадську діяльності підполковника Армії УНР О. Ященка, уродженця Варшави, рідним містом для якого з дитинства став Житомир. На основі розсекречених архівних документів спецслужб, що зберігаються в ГДА СБУ, реконструйовано основні сторінки військової біографії та цивільного життя цієї, донедавна невідомої – як в українській історії, так і у краєзнавчій літературі – поста-ті. Простежено, що військова служба в царській армії для О. Ященка почалася після закінчення Орловського кадетського корпусу та Київського військово-піхотного учи-лища. Встановлено, що з початком Великої війни був на фронті, воював у Галичині, у Карпатах, мав нагороди, у роки Української Центральної Ради підтримував процеси українізації війська, за Гетьманату був призначений комендантом Катеринославсько-го повіту, згодом став підполковником штабу Головного інтендантського управління Військового міністерства УНР, працював у Луцьку та Варшаві. З'ясовано, що після інтернування О. Ященко пов'язав своє життя з Волинським воєводством: працював художником мандрівного театру в Ковелі, вчителював, був членом Острозької філії УЦК, а в 1932 р. відійшов від громадської роботи – купив землю і почав господарю-вати, завів пасіку на хуторі поблизу містечка Тучин Рівненського повіту.

Зауважено, що початковий період Другої світової війни і прихід більшовицької влади у край не торкнулися колишнього підполковника Армії УНР: живучи самотньо на хуторі, він не потрапив під приціл органів НКВС. Встановлено, що посилення жорстокості нацистського окупаційного режиму змусило його шукати захисту серед українських повстанців, відтак, поділяючи ідеали УПА, він рушив на лівобережжя Горині, яку контролювала УПА-Північ.

Висвітлено роботу О. Ященка («Хуста») як перекладача політвідділу штабу УПА-Північ, який очолював Я. Бусел («Галина»). Зазначено, що терор нацистів про-ти повстанців змусив О. Ященка повернутися на хутір, де 1944 р. його заарештували органи НКВС. Проаналізовано власні свідчення підполковника, простежено його по-ведінку під час затримання, а також засудження Військовим трибуналом військ НКВС Київської обл. до розстрілу.

Ключові слова: Олександр Ященко, Гетьманат, Армія УНР, Волинське воєвод-ство, УПА, НКВС.

Олександр Яценко.

Фото з архівно-кримінальної справи

Повномасштабна російсько-українська війна з великими руйнуваннями і втратами воїнів, що боронять нашу землю від нового/старого окупанта, переконує у важливості створення національного пантеону, збереження пам'яті про всіх загиблих героїв. Борців за українську державність у 1917–1921 рр. більшовицька влада намагалася всіляко очорнити, затерти їхні імена, відтак актуальним залишається їхнє повернення як у дослідницький, так і публічний простір. Серед забутих імен – підполковник Армії Української Народної Республіки (УНР) Олександр Гаврилович Яценко, який згодом поділяв ідеали Української повстанської армії (УПА), за що його і знищила більшовицька система.

Наслідком Української революції 1917–1921 рр. стала вимушена еміграція вояків Армії УНР, зокрема й на територію Другої Речі Посполитої. Частина військових після перебування в таборах інтернованих, попри труднощі й обмеження, оселилася на західноукраїнських землях, утворивши спільноту унерівських політичних емігрантів. На першому етапі Другої світової війни багато хто з них потрапив під пресинг органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), був арештований і засуджений. Тих, хто зміг пережити радянізацію 1939–1941 рр. і не виїхав на Захід, більшовики почали «зачищати» відразу після витіснення з української землі нацистів. Основним звинуваченням була участь, допомога чи співпраця з УПА, але «старих гріхів» «петлюрівцям» ніхто не прощав і не забував. Звичайно, тих, хто боровся за УНР, а в 1940-х роках перебував в УПА, було небагато, адже вік, здоров'я, старі рани, труднощі еміграції вкорочували їхнє життя. До цих небагатьох належав О. Яценко, який залишається незнаною постаттю як в українській історії, так і у краєзнавчій літературі.

З огляду на специфіку, означена тема не є ґрунтовно розглянена в сучасній історіографії. Оскільки підполковник О. Яценко не обіймав високих посад, то про нього як учасника Української революції практично немає інформації. Окремі згадки про О. Яценка як уенерівського політичного емігранта, який жив у Волинському вояводстві, є у праці Руслани Давидюк (Давидюк, 2016). Водночас зауважу, що в роки німецько-радянської війни він був перекладачем не «Поліської Січі» Тараса Боровця («Бульби»), а відділу УПА-Північ Дмитра Клячківського (Давидюк, 2023, с. 83). Олександр Ішук та Ігор Марчук у книжці «Брати Бусли. Життя за Україну» торкаються співпраці Олександра Яценка з очільником політичного відділу УПА-Північ Яковом Буслом («Галиною») (Ішук, Марчук, 2011). Коротка довідка про О. Яценка як про особу, що зазнала репресій і була реабілітована, вміщена у книжці «Реабілітовані історією. Рівненська область» (Жив'юк, 2019). Для загальної характеристики епохи у статті використані праці: Андрія Жив'юка (Жив'юк, 1992), Юрія Каліберди (Каліберда, 2010), Олександра Колянчука, Миколи Литвина, Кіма Науменка (Колянчук, Литвин, Науменко, 1995), Івана Патриляка (Патриляк, 2011).

З огляду на недослідженість запропонованої теми, у статті вперше до наукового обігу введено фактичний матеріал, який комплексно розкриває діяльність О. Яценка. З'ясувати його долю, окремі епізоди біографії стало можливим після виявлення, опрацювання та верифікації матеріалів архівно-кримінальної (АКС) (ГДА СБУ-1) та контрольно-наглядової справ (КНС) (ГДА СБУ-2), заведених після арешту, зокрема власноручних показів, що зберігаються у Галузовому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Доповнювали аналіз міжвоєнна періодична преса, документи, опубліковані на сторінках «Літопису УПА».

Методологічна основа – принципи історизму, верифікації, критичного аналізу, а також пошукового й біографічного методів.

Мета статті – висвітлити військову та громадську діяльності О. Яценка, який пройшов шлях від підполковника Армії УНР до учасника УПА. Цікавим є бачення його життєпису крізь призму суспільно-політичних процесів за різних політичних режимів.

Олександр Яценко народився 30 серпня 1881 р. у Варшаві в родині військового. У 7-річному віці, коли батько завершив службу і став емеритом, родина переїхала до Житомира. Мати Олександра Василівна (з дому Харламова) походила з родини чиновника (ГДА СБУ-1, арк. 25). Батько Гаврило Микитович, уродженець Чернігівської губернії, служив капітаном царської армії, ймовірно хотів, щоб син продовжив сімейну традицію, ставши військовим. Олександр був прийнятий до кадетського корпусу в Орлі, який закінчив 1901 р., а за 2 роки став випускником Київського військового піхотного училища (ГДА СБУ-1, арк. 4 зв.; ГДА СБУ-2, арк. 34 зв.). У чині підпоручика його направили в піхотний полк фортеці Выборг, який згодом був перейменований на 12-й Фінський стрілецький полк. У 1910 р. як штабс-капітан прибув на службу до вже рідного Житомира, у 19-й Костромський полк. У губернському центрі його застав початок Великої війни та відправка на фронт. Воював О. Яценко в Галичині та Карпатах, за час служби був нагороджений Орденом святої Анни IV, III і II ступенів, Орденом Станіслава III і II ступенів (ГДА СБУ-1, арк. 78; ГДА СБУ-2, арк. 34).

Напередодні революційних подій О. Яценко перебував на Західному фронті, поблизу м. Барановичі. У 1917 р. його призначили командиром продовольчого відділу 9-го армійського корпусу та присвоїли звання підполковника. Намагаючись

зорієнтуватися в непростих революційних буднях, він підтримував процеси українізації армії, які широко популяризувало його оточчя (ГДА СБУ-2, арк. 34 зв.). Наприкінці 1917 р. приїхав до Житомира на час нетривалої відпустки, однак до царської армії вже не повернувся. Безпосередньо до подій Української революції долучився 1918 р., коли за часу Гетьманату Павла Скоропадського був призначений комендантом Катеринославського повіту. Після того, як Катеринославщину зайняли війська отамана Нестора Махна, Олександр Яценко вчергове повернувся до батьківського дому в Житомир. Волинський губернський комісар УНР Федір Сумневич, уродженець Поділля, відомий громадський і просвітянський діяч, запропонував йому посаду начальника міської міліції, яку він обіймав кілька місяців (ГДА СБУ-1, арк. 10, 26–27; ГДА СБУ-2, арк. 38).

Весною 1919 р., відступаючи з Армією УНР під натиском більшовиків, О. Яценко опинився в Рівному, де пережив хворобу, тривале лікування у шпиталі й перебування після хвороби в помешканні побратима, місцевого жителя. Одужавши, дістався Ковеля, який тоді перебував під контролем поляків. На початку 1920 р. вступив на службу в чині підполковника до штабу Головного інтендантського управління військового міністерства УНР у Луцьку. Його тимчасово очолював Михайло Тимофійович Руссіян, який народився 1876 р. у Таврійській губернії в родині військового, здобув військову освіту, був полковником царської армії, згодом полковником Армії Української Держави й УНР. Цікаво, що в міжвоєнний період М. Руссіян став послушником, а 1924 р. – монахом Успенсько-почаївської лаври під іменем Магістріан. У березні 1940 р. його арештував Почаївський районний відділ НКВС і за пів року він був звільнений із-під варті (ГДА СБУ-3, арк. 4, 13–15, 39).

Михайло Руссіян від Головного інтендантського управління відкомандирував Олександра Яценка до Варшави у складі Української місії, яка згодом була реорганізована в окрему структуру УНР у Польщі під керівництвом Віктора Зелінського. Місія повинна була займатися утриманням, згідно з умовами Варшавської угоди, обмундирування, харчування й озброєння. У Варшаві О. Яценка застало закінчення Польсько-радянсько-української війни і подальше інтернування.

Після нетривалого перебування в таборі Стшалкова, він виїхав до вже знайомого Ковеля, влаштувавшись художником мандрівного театру під орудою Якова Залуського. Пересувні аматорські групи в 1920-х роках були найпоширенішою формою театрального життя, популяризували українські п'єси, пісні, до того ж давали змогу емігрантам заробляти на прожиття. Театральний рух у цей час був пов'язаний із діяльністю «Просвіти», функціонував у межах музично-драматичних секцій товариства (ДАТО, арк. 1–2). У Ковелі громадсько-культурне українське життя відзначалося активністю, колишні діячі УНР об'єднувалися навколо Свято-Благовіщенської церкви, її настоятеля Івана Губи та керівника Українського хору Якіма Бартка (О. К., 1927).

Олександр Яценко жив у Ковелі до 1926 р. Отримавши посаду вчителя, переїхав до іншого волинського містечка – Острога. На певний час осів у с. Тесів, де давав приватні уроки. Долучився до допомогової роботи емігрантів УНР, увійшов до Острозької філії Українського центрального комітету (УЦК), центр якого перебував у Варшаві й займався підтримкою уенерівських політичних емігрантів (ДАРО-3, арк. 11). Зауважу, що сформований в Острозі у жовтні 1923 р. відділ УЦК був найпершим у Волинському воєводстві (Організаційні здобутки, 1925). Очолював його полковник Костянтин Смовський (Організаційна та фінансово-господарська секція,

1923), який потрапив до Острога навесні 1918 р., коли організовував поповнення для Армії УНР як помічник військового коменданта міста (Колянчук, Литвин, Наumenко, 1995, с. 240). Секретарем Острозької філії УЦК був Костянтин Климович, який уперше прибув до Острога за розпорядження штабу Армії Української Держави як офіцер 4-го пішого Холмського полку. У чині хорунжого Армії УНР він воював із більшовиками, а після інтернування, з 1923 р., удруге повернувся до Острога (ДАРО-3, арк. 9). У кінці 1932 р., унаслідок виїзду значної частини емігрантів з Острога, як прикордонного містечка, відділ припинив діяльність. Учасники, які залишилися, долучилися до Рівненської філії УЦК (ДАРО-1, арк. 156; У Польщі, 1932).

Того ж, 1932, року О. Яценко покинув Остріг, позаяк зміг реалізувати свою давню мрію – працювати на власній землі. Приватне вчителювання не забезпечувало постійного заробітку, тому він купив шість десятин землі й перебрався на хутір (колонію) Несподіванка Тучинської гміни Рівненського повіту. З часом, окрім господарства, заклад пасіку і сад (ГДА СБУ-1, арк. 29; ДАВО, арк. 15). Цілком поглинений облаштуванням господарства, на деякий час відійшов від громадської діяльності. Напевно, це, як і віддалене життя на хуторі, врятувало його від «зачисток» у період першої радянізації, які органи НКВС повсюдно проводили щодо «петлюрівців».

Німецько-радянська війна змусила О. Яценка вчергове розмірковувати над новими життєвими обставинами. Посилення нацистського окупаційного режиму, збільшення податків і вилучення продукції сільського господарства, поширення діяльності УПА створювали нову реальність. Олександр Яценко часто зустрічався з місцевим учителем Павлом Пишком, що жив неподалік, у с. Пустомити новоутвореного більшовиками Тучинського р-ну. Вчитель детально розповідав про боротьбу УПА, підбадьорюючи, що О. Яценкові, як «колишньому підполковнику Армії УНР, робота в УПА обов'язково знайдеться, не менше як у штабі» (ГДА СБУ-1, арк. 96). Справді, через брак старшинських кадрів залучення вояків Армії УНР до УПА було актуальним і важливим, адже вони могли поділитися досвідом і військовою майстерністю (Давидюк, 2023, с. 83).

За рекомендацією вчителя, О. Яценко познайомився з повстанцями, шукаючи в них захисту від нацистської адміністрації. Під час транспортування продовольства повстанським відділом (до двох десятків підвод), до переїзду доєднався і він. Їхали п'ять діб, пересуваючись уночі лісовими дорогами; рухалися через с. Борщівка, оминули м. Костопіль, добралися до с. Велика Любаша, а звідти переправилися через річку. Так опинилися на території, яку контролювала УПА – «за річкою Горинь». Керував пересуванням і переправою через річку повстанець «Чайка» (ГДА СБУ-2, арк. 36 зв., 38 зв.).

На слідстві О. Яценко сказав: «Мета моєї поїздки за Горинь була викликана тим, щоб встановити зв'язок зі штабом УПА і стати на допомогу в спільній праці по боротьбі проти німецьких окупантів. Крім того, я переслідував ще іншу мету, яка полягала в тому, щоб за час перебування на звільненій від німецьких окупантів території УПА забути і частково заспокоїти свої нерви від тих знущань і репресій, яким піддавалось українське населення на окупаційній території від німців» (ГДА СБУ-1, арк. 34 зв.–35).

Від початку існування збройні відділи УПА проводили активну діяльність, на короткий час захоплювали цілі містечка, головно поліські районні центри: Колки, Володимирець, Степань, Висоцьк, Людвипіль, Деражне, Олика й ін. Ішлося про

частину території Полісся, яку цілком контролювали повстанські сили, подібно до Колківської республіки. Звільнене загоном «Котловина» під командуванням Степана Коваля («Юрія Рубашенка») містечко Колки перебувало під адміністрацією УПА та Запілля до листопада 1943 р. Олександр Ященко називав територію лівобережжя Горині, яку контролювала група УПА-Північ під проводом Дмитра Клячківського, «Українська Січ». Пройшовши «по повстанських зв'язках», він опинився на хуторі поблизу с. Малий Стидин на квартирі зв'язкової Ганни Козачок («Гані») (ГДА СБУ-1, арк. 11–12; Ішук, Марчук, 2011, с. 40). Саме там наприкінці жовтня 1943 р. зустрівся з керівником політичного відділу штабу Яковом Буслом («Галиною»), який розповідав йому про мету та завдання УПА в боротьбі проти «німецьких і московських окупантів» за «Самостійну Українську Державу». Яків Бусел народився в родині підпрапорщика Григорія Івановича Бусла, який служив тоді на території Сувалкської губернії. Після завершення військової кар'єри батька родина переїхала до містечка Клевань. Середню освіту здобув у Рівненській українській приватній гімназії, згодом вступив на факультет права Львівського університету. Разом із рідним братом Олександром у міжвоєнний період долучився до українського національного руху. Братів неодноразово арештовувала польська поліція, були засуджені на Рівненському процесі у травні 1939 р. Яків Бусел входив до Волинського крайового проводу ОУН, був учасником III Надзвичайного великого збору в серпні 1943 р., часто друкувався в підпільних виданнях (Маївський, Штендера, 1995, с. 19, 528–529).

Через переслідування й арешти нацистів улітку 1943 р. керівництво Волинського крайового проводу ОУН із Клеванщини перемістилося на хут. Півбіда, поблизу с. Малий Стидин (Ішук, Марчук, 2011, с. 39). Саме там Я. Бусел зустрівся з О. Ященком. Оскільки останній добре володів російською мовою, то «Галина» дав йому доручення перекласти українською російську книжку на 300 сторінок, яку видала Академія наук СРСР, під назвою «Важнейшие мероприятия воюющих стран» за редакцією проф. Трахтенберга (ім'я не встановлено, ймовірно, йдеться про спецкореспондента журналу «Коммунист»). Книжка цікавила керівництво УПА для з'ясування економічних і військових можливостей різних країн, а відтак її планували використовувати під час викладів на «вишколах» УПА. Олександрові Ященкові вдалося перекласти лише два розділи, які стосувалися Англії (ГДА СБУ-1, арк. 12 зв.).

Опинившись серед українських повстанців, О. Ященко одержав псевдо «Хуст» і був спрямований до політичного відділу штабу УПА-Північ як перекладач. Цей відділ обслуговував радіостанції, типографії, редакції, друкував газети, листівки, звернення, накази, інструкції, проводив агітаційну роботу серед населення. У політичному відділі, який очолював Яків Бусел («Галина»), що дислокувався в селах Перетоки та Малий Стидин, на той час працювали Йосип Позичанюк («Шаблюк»), Андрій Мисечко («Май») та ін.

Йосип Позичанюк, уродженець Східної України, був присланий 1939 р. на Львівщину, але долучився до ОУН, став заступником Державного секретаря інформації та пропаганди Українського державного правління, очільником якого був Ярослав Стецько, членом похідної групи ОУН(б). Після втечі з-під нацистського арешту весною 1943 р. доєднався до УПА, був редактором багатьох звернень і відозв (Патриляк, 2011, с. 563; Каліберда, 2010, с. 68–74).

Андрій Мисечко, уродженець Рівненщини, закінчив народну школу в с. Межирічі та Духовну семінарію у м. Кременець, на початку Другої світової війни виїхав

до Німеччини, а в жовтні 1941 р. повернувся до Рівного (Жив'юк, 1992). Від травня 1942 р. до липня 1943 р. редагував у Рівному газету «Волинь» (ДАРО-2, арк. 40). Перебуваючи перед загрозою арешту нацистів, А. Мисечко перейшов у розпорядження УПА. У селах Малий Стидин і Перетоки «Хуст» познайомився з «Маєм» і «Шаблюком», які на тоді були редакторами канцелярії (типографії) та займалися підготовкою повстанських листівок, відозв, газет (ГДА СБУ-1, арк. 48 зв.–49).

Крім очільника та працівників політичного відділу, О. Яценко мав епізодичну зустріч із Дмитром Клячківським («Охрімом»), спілкувався із повстанцями «Ковалем», «Матросом», «Тигром», «Чайкою», «Ганею» та ін. Добре відомі йому були інші вояки Армії УНР, які продовжували боротьбу за українську державність в УПА. Зокрема, ще з часу революції він був знайомий зі старшиною Армії УНР Олексом Гудемчуком, підполковником Леонідом Ступницьким, генералом Євгеном Білецьким, які у 1940-х роках допомагали повстанській боротьбі (ГДА СБУ-1, арк. 72–74 зв.; Давидюк, 2023, с. 82, 84).

У листопаді 1943 р., унаслідок організованих нацистських операцій, спрямованих проти УПА, повстанці змушені були розосередилися по навколишніх лісах. Місця явочних квартир, де зупинявся О. Яценко, були спалені, його знайомого вчителя П. Пишка окупанти закатували. Підполковникові з великими труднощами все ж таки вдалося дістатися до власного господарства на хут. Несподіванка.

Повернення в лютому 1944 р. до регіону радянської влади позначилося масовими арештами всіх причетних до українського національного руху. 4 березня 1944 р. співробітники управління Народного комісаріату державної безпеки в Рівненській обл. О. Яценка заарештували. Після кількох допитів у травні його етапували до Києва (ГДА СБУ-1, арк. 112). Слідчі констатували: «... незважаючи на часткове визнання низки [фактів], істотні обставини про свою ворожу діяльність, відомих йому учасників УПА обвинувачений від слідства приховує» (ГДА СБУ-1, арк. 113 зв.).

Звичайно, потрібно віддати належне мужності підполковникові Армії УНР, із якою він тримався на слідстві, однак вірогідно, що більшість прізвищ повстанців він не знав, позаяк усі користувалися псевдами. Після 17 допитів О. Яценко визнав себе «частково» винним. Зауважу, що свідків у справі не викликали, обмежившись допитами обвинуваченого. Під час медичного огляду арештованого у вересні 1944 р. було виявлено «повну нерухомість вказівного пальця» та зроблено висновок: «... до роботи обмежено придатний» (ГДА СБУ-1, арк. 121). Однак це вже було неважливо, адже Військовий трибунал військ НКВС Київської обл. 12 жовтня 1944 р. засудив О. Яценка до вищої міри покарання – розстрілу. 15 лютого 1945 р. вирок виконали (ГДА СБУ-1, арк. 134–136). 18 грудня 1992 р. підполковника Армії УНР й учасника УПА О. Яценка прокуратура Рівненської обл. реабілітувала (Жив'юк, 2019, с. 542).

Отже, звернення до життєпису розстріляного органами НКВС підполковника Армії УНР О. Яценка стало можливим після відкриття архівів спецслужб і розсекречення матеріалів його архівно-кримінальної й контрольно-наглядової справ. Архівні документи дали змогу з'ясувати, що О. Яценко належав до групи людей, які, будучи кадровими військовими, брали участь у Великій війні, Українській революції, а в 1940-х роках долучилися до боротьби в лавах УПА. Розсекречення архівних документів надалі слугуватиме поштовхом до повернення інших імен репресованих українських діячів, зокрема вояків Армії УНР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ГДА СБУ-1: Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Рівне, ф. 5(Р), спр. 10787 (Архівно-кримінальна справа на Яценка О. Г.).

ГДА СБУ-2: ГДА СБУ, м. Рівне, ф. 5(Р), спр. 10787 (Контрольно-наглядова справа на Яценка О. Г.).

ГДА СБУ-3: ГДА СБУ, м. Тернопіль, ф. П., спр. 2124 (Архівно-кримінальна справа на Русіяна М. Т.).

Давидюк, Р. (2016). *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства*. Львів; Рівне: ПП ДМ.

Давидюк, Р. (2023). Уенерівці в УПА на Волині. *Новітня доба*, 11, 81–95. <https://doi.org/10.33402/nd.2023-11-81-95>

ДАВО: Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 46 (Волинське воєводське управління, м. Луцьк. Волинського воєводства. 1921–1939 рр.), оп. 9, спр. 4041.

ДАРО-1: Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 33 (Прокуратура Рівненського окружного суду), оп. 4, спр. 61.

ДАРО-2: Держархів Рівненської обл., ф. Р-22 (Рівненський гебітскомісаріат, м. Рівне), оп. 1, спр. 268.

ДАРО-3: Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771 (Управління Комітету державної безпеки УРСР по Рівненській області. 1939–1957 рр.), оп. 2, спр. 234.

ДАТО: Державний архів Тернопільської області, ф. 348 (Кременецьке повітове управління товариства «Просвіта»), оп. 1, спр. 465.

Жив'юк, А. (1992, 10 липня). Редактор Андрій Мисечко. *Волинь*, 28, 2.

Жив'юк, А. (упоряд.). (2019). *Реабілітовані історією. Рівненська область*, 9. Рівне: Овід, 542.

Іщук, О., Марчук, І. (2011). *Брати Бусли. Життя за Україну*, 16. Торонто; Львів: Літопис УПА.

Каліберда, Ю. (2010). Йосип Позичанюк – письменник, військовий та політичний діяч ОУН і УПА. *Воєнна історія*, 6(54), 68–74.

Колянчук, О., Литвин, М., Науменко, К. (1995). *Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття*. Львів.

Маївський, Ю., Штендера, Є. (ред.). (1995). *Літопис Української Повстанської Армії* (Т. 24: Ідея і Чин: Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу). Торонто: Літопис УПА.

О. К. (1927, січень–лютий). З життя української еміграції у Ковлі. *Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі*, 8–9, 35–37.

Організаційна та фінансово-господарська секція. (1923, 1 листопада). *Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі*, 2, 10.

Організаційні здобутки української еміграції в Польщі. (1925, серпень). *Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі*, 4, 33.

Патриляк, І. (2011). Позичанюк Йосип. В Ю. Левенець (гол. редкол.) та ін., *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське видавництво, 563.

У Польщі. (1932, 27 листопада). *Тризуб*, 46(354), 29.

REFERENCES

Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU), m. Rivne, f. 5(R), spr. 10787 (Arkhivno-kryminalna sprava na Yashchenka O. H.) (in Russian).

HDA SBU, m. Rivne, f. 5(R), spr. 10787 (Kontrolno-nahliadova sprava na Yashchenka O. H.) (in Russian).

HDA SBU, m. Ternopil, f. P., spr. 2124 (Arkhivno-kryminalna sprava na Rusiiiana M. T.) (in Russian).

Davydiuk, R. (2016). *Ukrainska politychna emihratsiia v Polshchi: sklad, struktura, hromadsko-politychni praktyky na terytorii Volynskoho voievodstva*. Lviv; Rivne: PP DM (in Ukrainian).

Davydiuk, R. (2023). Uenerivtsi v UPA na Volyni. *Novitnia doba*, 11, 81–95. <https://doi.org/10.33402/nd.2023-11-81-95> (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (Derzharkhiv Volynskoi obl.), f. 46 (Volynske voievodske upravlinnia, m. Luts'k. Volynskoho voievodstva. 1921–1939 rr.), op. 9, spr. 4041 (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (Derzharkhiv Rivnenskoï obl.), f. 33 (Prokuratura Rivnenskoho okruzhnogo sudu), op. 4, spr. 61 (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-22 (Rivnenskyi hebitskomisariat, m. Rivne), op. 1, spr. 268 (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-2771 (Upravlinnia Komitetu derzhavnoi bezpeky URSR po Rivnenskii oblasti. 1939–1957 rr.), op. 2, spr. 234 (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti, f. 348 (Kremenetske povitove upravlinnia tovarystva «Prosvita»), op. 1, spr. 465 (in Ukrainian).

Zhyviuk, A. (1992, Lypen 10). Redaktor Andrii Mysechko. *Volyn*, 28, 2 (in Ukrainian).

Zhyviuk, A. (Comp.). (2019). *Reabilitovani istoriieiu. Rivnenska oblast*, 9. Rivne: Ovid, 542 (in Ukrainian).

Ishchuk, O., & Marchuk, I. (2011). *Braty Busly. Zhyttia za Ukrainu*, 16. Toronto; Lviv: Litopys UPA (in Ukrainian).

Kaliberda, Yu. (2010). Yosyp Pozychaniuk – pysmennyk, viiskovy ta politychni diiach OUN i UPA. *Voienna istoriia*, 6(54), 68–74 (in Ukrainian).

Kolianchuk, O., Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995). *Heneralitet ukrainskykh vyzvolnykh zmahan. Biohramy heneraliv ta admiraliv ukrainskykh viiskovykh formatsii pershoi polovyny XX stolittia*. Lviv (in Ukrainian).

Maivskyi, Yu., & Shtendera, Ye. (Eds.). (1995). *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii* (T. 24: Ideia i Chyn: Orhan Provodu OUN, 1942–1946. Peredruk pidpilnogo zhurnalu). Toronto: Litopys UPA (in Ukrainian).

O. K. (1927, Sichen–Liutyi). Z zhyttia ukrainskoï emihratsii u Kovli. *Visti Ukrainskoho Tsentralnogo Komitetu v Polshchi*, 8–9, 35–37 (in Ukrainian).

Orhanizatsiina ta finansovo-hospodarska sektsiia. (1923, Lystopad 1). *Visti Ukrainskoho Tsentralnogo Komitetu v Polshchi*, 2, 10 (in Ukrainian).

Orhanizatsiini zdobutky ukrainskoï emihratsii v Polshchi. (1925, Serpen). *Visti Ukrainskoho Tsentralnogo Komitetu v Polshchi*, 4, 33 (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2011). Pozychaniuk Yosyp. In Yu. Levenets (Head of the EB) ta in., *Politychna entsyklopediia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 563 (in Ukrainian).

U Polshchi. (1932, Lystopad 27). *Tryzub*, 46(354), 29 (in Ukrainian).

Yaroslav MARCHENKO*PhD in History, Associate Professor**Colonel**Armed Forces of Ukraine**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9569-6324>**e-mail: ymarchenko8@gmail.com*

**OLEKSANDR YASHCHENKO:
THE TRAGIC FATE LIEUTENANT COLONEL OF THE ARMY
OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC**

The article is devoted to the military and public activities of lieutenant colonel O. Yashchenko, a native of Warsaw, whose hometown from childhood was Zhytomyr. The article, based on declassified archival documents of special services stored in the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine, reconstructs the main pages of the military biography and civilian life of this until recently unknown figure, both in national history and in local history literature. It has been traced that military service in the tsarist army for O. Yashchenko began after graduating from the Cadet Corps in Oryol and the Kyiv Military Infantry School. With the beginning of the Great war, he was at the front, fought in Galicia, in the Carpathians, and had awards. With the beginning of the Ukrainian revolution, he supported the processes of Ukrainization of the army, during the Hetmanate he was appointed commandant of the Katerynoslav district, later as a lieutenant colonel of the headquarters of the Chief Quartermaster Department of the Ministry of war of the Ukrainian People's Republic, he worked in Lutsk and Warsaw. It was found out that after the internment, O. Yashchenko connected his life with the Volyn Voivodeship: he worked as an artist of the traveling theater in Kovel, was a teacher, a member of the Ukrainian Central Committee Ostroh branch. In 1932, he withdrew from public work, bought land and started farming, established an apiary on a hamlet near the town of Tuchyn, Rivne District.

The initial period of the Second World war and the arrival of Bolshevik power in the region did not affect the former lieutenant colonel of the UNR Army: living alone on a farm, he did not come under the crosshairs of the NKVD authorities. The increasing brutality of the Nazi occupation regime forced the lieutenant colonel to seek protection among the Ukrainian rebels. Sharing the plans of the UPA (the Ukrainian Insurgent Army), he moved to the territory of the left bank of the Horyn, which was controlled by the UPA-North group.

The work of Oleksandr Yashchenko («Khust») as a translator for the political department of the UPA-North headquarters, headed by Yakiv Busel («Galyna»), is highlighted. Nazi terror against the insurgents forced O. Yashchenko to return to the farm, where he was arrested by the NKVD in 1944. The lieutenant colonel's own testimony is analysed, his behaviour during his arrest is traced, and his sentencing to death by the Military Tribunal of the NKVD troops of the Kyiv region is examined.

Key words: Oleksandr Yashchenko, Hetmanate, UNR Army, Volyn Voivodeship, UPA, NKVD.